

НАУКОВІ СТАТТІ

Соціально-економічні проблеми Донбасу

Н.Й. Коніщева,

д.е.н., проф.,

академік Академії економічних наук України, м. Донецьк

ДЕМОГРАФІЧНІ НАСЛІДКИ РОЗВИТКУ ЕКОКРИЗОВИХ ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ

Актуальність проблеми. Українські вчені вже друге десятиріччя привертають увагу суспільства до посилення негативних тенденцій у розвитку демографічних процесів у країні. Кризовий стан демографічної ситуації в Україні загрожує перетворитися на демографічну катастрофу, що створює загрозу національним інтересам і безпеці України [1, с. 2; 2, с. 8; 3, с. 11; 4, с. 32—42; 5, с. 381—386; 6, с. 115—129; 7, с. 32—37].

Особливо загрозовою демографічна ситуація представляється в індустріально розвинутих регіонах (Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, Одеська області). При цьому треба зазначити, що незважаючи на широке освітлення демографічних проблем у цілому по Україні, особливості таких процесів в екокризових промислових регіонах не вивчаються в достатньому обсязі, а тому не враховуються при розробці стратегії соціально-економічного розвитку країни [8—10].

Тому за *мету цього наукового дослідження* обрано таке: виявити тенденції демографічних процесів в екокризових промислових регіонах, їх вплив на зайнятність населення, а також розробити рекомендації щодо їх урахування в державній регіональній політиці.

Результати наукових досліджень. Розглянемо ці процеси на прикладі Донецької області, де техногенне навантаження на населення та природні екосистеми є найбільш високим серед регіонів України. За 2000—2006 рр. питома вага Донецької області в республіканському обсязі промислового виробництва збільшилася на 4,1%. На площі в 4,4% території України, де мешкає 9,8% населення країни, виробляється 23,1% загальноукраїнського промислового виробництва, у тому числі 13,3% виробництва електроенергії, 44,7 — готового вугілля, 71,9 — вугілля для коксування, 45,4 — чавуну, 46,4 — сталі, 45,4 — готового прокату, 25,6 — металевих труб, 17,3 — шиферу, 20,5 — сірчаної кислоти, 16,6 — цементу, 49,5 — коксу, 59,7 — солі, 98,1% — побутових хо-

лодильників. Якщо у 2000 р. на одного мешканця області вироблялося промислової продукції в 1,98 рази більше, ніж у середньому по країні, то у 2006 р. — у 2,36 [11, с. 21; 12, с. 20] (рис. 1).

У результаті надвисокої концентрації екологічно шкідливого виробництва техногенне навантаження в регіоні значно перевищує середній рівень по країні. Обсяг викидів шкідливих речовин в атмосферу області складає 1,9 млн. т — 27,0% республіканського обсягу. Тобто в середньому на 1 км² території області припадає 71,5 т, що в 7,8 рази перевищує середні показники по Україні, а також у декілька разів вище, ніж в інших промислово розвинутих регіонах країни: у 1,8 рази вище, ніж у Дніпропетровській області; у 3,2 рази, ніж у Луганській; у 6,6 рази, ніж у Запорізькій; у 10,8 рази, ніж у Харківській області [11, с. 383, 384; 13, с. 511; 14, с. 23].

В окремих промислових містах Донецької області рівень викидів на 1 км² в десятки разів вищий, ніж 71,5 т, наприклад, у Дебальцеві — 3223,1 т, Маріуполі — 1762,3, Донецьку — 369,8, Макіївці — 330,3, Єнакієві — 162,7 т [11, с. 18, 386]. За 2003—2006 рр. у 20 районах та містах області обсяги забруднення на 1 км² збільшилися на 5,8% [14, с. 23].

Наявність небезпечних відходів в області в розрахунку на 1 км² у 2006 р. в 7,2 рази перевищувала середньореспубліканський рівень і досягла 239,4 т (це у 2,94 рази більше рівня 2000 р.), у тому числі в Макіївці — 12700,0 т, Дружківці — 3169,9, Дзержинську — 3168,0, Маріуполі — 611,7, Артемівську — 600,5, Донецьку — 336,1 т на 1 км² [11, с. 18, 391]. За 2000—2006 рр. щорічний рівень утворення небезпечних відходів збільшився з 110,7 до 700,3 тис. т, або з 4,2 до 26,4 т на 1 км², у тому числі в Макіївці — 885,4, Маріуполі — 625,4, Костянтинівці — 267,9, Артемівську — 170,8, Авдіївці — 112,3, Дзержинську — 65,7, Донецьку — 164,5 т на 1 км² [14, с. 101, 103].

Таке високе техногенне навантаження зумовлене переважним розвитком галузей тяжкої промисловості.

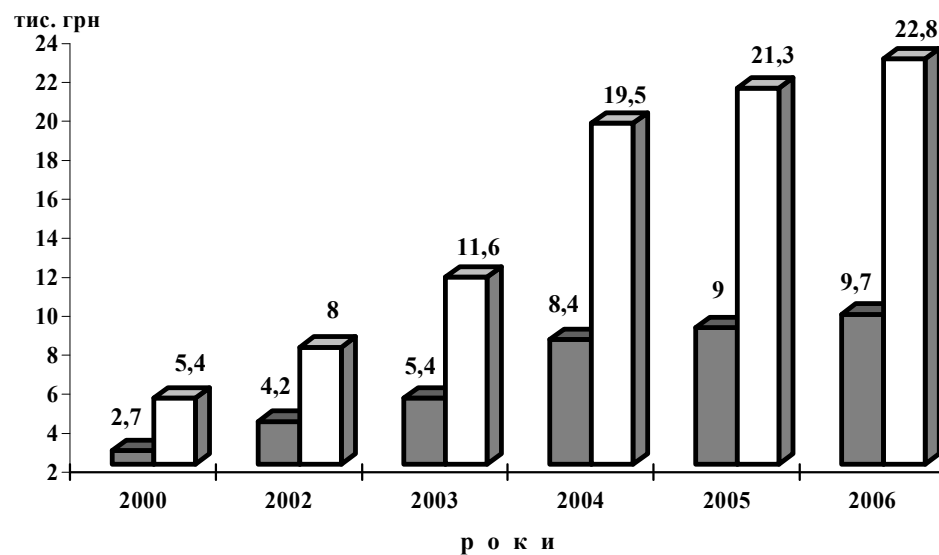

Рис. 1. Виробництво промислової продукції на 1 особу в Україні та Донецькій області за 2000–2006 рр. [12, с. 4, 20]

За 1991—2006 рр. питома вага найбільш екологічно небезпечних виробництв у структурі промислового комплексу області (виробництво електроенергії, коксу, металу, вугілля, хімічної та нафтохімічної продукції) збільшилась з 50,0 до 79,3%. У той же час питома вага наукоємних та соціально значимих виробництв знизилась: машинобудування — з 17,4 до 9,5%, харчової промисловості та перероблення сільськогосподарської продукції — з 17,3 до 6,0%, виробництва будівельних матеріалів — з 3,4 до 2,3%, легкої промисловості — з 9,0 до 0,2%.

Про цю негативну тенденцію яскраво свідчать дані про структуру експорту товарів з Донецької області, питома вага якого складає 22,9% республіканського рівня: 76,2% припадає на недорогоцінні метали та вироби з них; 5,2% — на мінеральні продукти; 5,2% — продукцію хімічної промисловості; 5,7% — машини та механізми; 4,0% — транспортні засоби [15, с. 3, 47].

Таким чином, незважаючи на декларації щодо необхідності забезпечення екологічної безпеки та соціальної відповідальності бізнесу, сучасна державна та регіональна політика не враховує наслідки багаторічного техногенного навантаження в екокризових промислових регіонах. В умовах ринкової економіки техногенне навантаження в цих регіонах має тенденцію до зростання.

Згідно зі звітом Всесвітнього економічного форуму щодо аналізу індексів екологічної стабільності Україна у 2002 р. посідала 137 місце з 142 країн, які аналізувалися. У доповіді «Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку», яку підготували у 2007 р. фахівці Програми розвитку ООН та Міністерства охорони навколишнього середовища України, підкреслено, що низький пріоритет екологіч-

ної складової в національних програмах розвитку є суттєвим бар'єром для міжнародної інтеграції України та залучення іноземних інвестицій.

Значне нарощування екологічно небезпечного виробництва та інші негативні процеси соціально-економічного розвитку останніх десятиріч призводять до суттєвого погіршення стану здоров'я та якості життя мешканців Донецької області. Про це свідчить неухильне зростання коефіцієнту смертності населення — 17,7 осіб на 1000 населення у 2006 р. (в Україні — 16,2, Росії — 16,1, Білорусі — 14,5, Литві — 12,9, Польщі — 9,7) [11, с. 255; 13, с. 336, 530—531] (рис. 2). Причому, якщо коефіцієнт смертності в Донецькій області перевищував середньореспубліканський рівень на 9%, то за такими причинами смертності як новоутворення — на 15%, хвороби органів травлення — на 26%, інфекційні та паразитарні хвороби — на 53% [13, с. 340].

У 2006 р. в області померло на 26,6% осіб більше, ніж за 1990 р., у тому числі від хвороб системи кровообігу 62,9% загальної кількості померлих, новоутворень — 12,6, нещасних випадків, отруєнь, травм — 9,2, хвороб органів травлення — 4,6, інфекційних та паразитарних хвороб — 3,0, хвороб органів дихання — 2,5, хвороб нервової системи — 1,5% [16, с. 30—31; 17, с. 110].

У регіоні спостерігається зростання так званої соціально-детермінованої смертності, пов'язаної зі зловживанням наркотиками, алкоголем, з нещасними випадками, травмами та самогубствами. У 1990 р. смертність населення від нещасних випадків, убивств, самогубств та інших зовнішніх дій складала 115,0 на 100 тис. населення. У 2006 р. цей показник зріс на

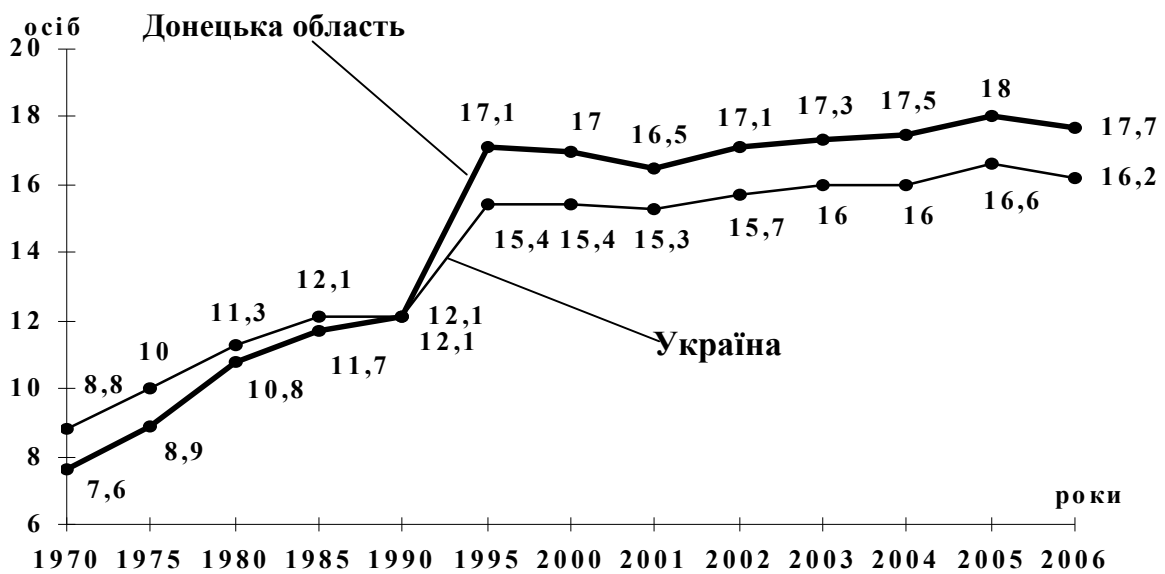

Рис. 2. Динаміка кількості померлих на 1000 жителів в Україні та Донецькій області [11, с. 255; 13, с. 335; 16, с. 58; 17, с. 37]

41,2% і досяг 162,4 на 100 тис. населення (278,2 чоловіки і 65,5 жінки), у тому числі від випадкових отруень алкоголем смертність зросла в 1,88 рази — з 10,4 до 19,6; убивств в 1,27 рази — з 11,5 до 14,6; самогубств в 1,13 рази — з 23,9 до 27,0 на 100 тис. населення [16, с. 31; 17, с. 110].

Поглиблюється тенденція випереджаючого зростання кількості померлих у працездатному віці. При зростанні загальної кількості померлих в області за 1990—2006 рр. в 1,27 рази, кількість померлих у працездатному віці збільшилась у 1,51 рази, а їх питома вага зросла з 22,2 до 26,6% (табл. 1). Кількість померлих серед чоловіків у працездатному віці (20—59 років) у 1990 р. складала 12201 чол. У 2006 р. вона досягла 17244 осіб, або 79,7% загальної кількості померлих у працездатному віці [16, с. 43; 17, с. 108—109].

Спостерігаються загрозливі темпи зростання надлишкових смертей чоловіків від нещасних випадків, отруень і травм, від хвороб системи кровообігу, органів дихання й травлення. Кількість померлих на 100 тис. осіб серед чоловіків через розлади психіки внаслідок вживання алкоголю в 14,1 рази більше, ніж серед жінок; через хвороби нервової системи — в 3,6; через хвороби органів дихання — в 4,7; через алкогольну хворобу печінки — в 2,8; через випадкове отруєння та дію алкоголю — в 4,7; через навмисне самоушкодження — в 5,2; в результаті транспортних нещасних випадків — в 3,8; зовнішніх причин смерті — в 4,2 рази [16, с. 30—31; 17, с. 110].

Найгострішою соціально-демографічною і водночас гендерною проблемою є поглиблення істотного розриву показників середньої очікуваної тривалості

життя чоловіків і жінок. В Україні людина живе в середньому на 11 років менше, ніж у західноєвропейських країнах. Розрив середньої очікуваної тривалості життя чоловіків і жінок досяг 11,7 років (у чоловіків вона складає 62,4 років, а жінок — 74,1), тоді як в економічно розвинених країнах цей показник 5—8 років. У Донецькій області ця різниця складає 12,6 років (в 1991—1992 рр. вона була 10,3 роки) [13, с. 343, 534—535; 17, с. 42] (табл. 2).

Особливістю демографічної ситуації в екокризових промислових регіонах є високі темпи зростання захворюваності дорослих і дітей. Авторами доповіді «Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку», яку підготовлено фахівцями Програми розвитку ООН та Міністерства охорони навколишнього середовища України у червні 2007 р., підкреслюється, що через посилення техногенних чинників зростає кількість хронічних хвороб та порушень з боку захисних систем організму, підвищується загальна захворюваність та смертність населення України. Обстеження студентів Приазовського державного технічного університету (м. Маріуполь), середній фізичний вік яких був 21,2 роки, показав, що середній біологічний вік 40% обстежених складав 38,7 роки [18, с. 144], що свідчить про прискорений хід процесів старіння населення в екокризових промислових регіонах.

За 1995—2006 рр. в Донецькій області захворюваність крові і кровотворних органів зросла в 1,87 рази, системи кровообігу — в 1,6 рази. Захворюваність органів травлення збільшилась на 3,8%, ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин — на 72,8%, сечостатевої системи — на 11,9%.

Таблиця 1

**Динаміка кількості померлих у Донецькій області
у працездатному віці за 1990–2006 рр.**

Показники	Роки				
	1990	1995	2000	2005	2006
Кількість померлих, тис. осіб	64,4	89,5	83,6	83,7	81,3
В тому числі у працездатному віці	14,3	23,5	20,1	23,0	21,6
Питома вага, %	22,2	26,2	24,0	27,5	26,6

Розраховано за даними: [15, с. 79; 16, с. 43, 57].

Таблиця 2

**Різниця між очікуваною тривалістю життя при народженні
жінок та чоловіків, років**

Країни	р о к и						
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005 р. до 2000 р.
Донецька область	12,3	12,4	12,4	12,5	12,8	12,6	1,02
Україна	11,3	11,4	11,5	11,5	11,8	11,7	1,04
Литва	10,6	11,5	11,2	11,2	11,4	12,0	1,13
Білорусь	11,4	11,8	11,8	12,0	11,8	12,2	1,07
Російська Федерація	13,2	13,2	13,1	13,2	13,3	13,5	1,02
Польща	8,3	8,1	8,3	8,3	8,5	8,6	1,04
Угорщина	8,5	8,3	8,3	8,3	8,3	8,3	0,98
Словаччина	8,3	8,2	7,9	7,9	7,5	7,8	0,94
Болгарія	7,1	6,8	6,7	7,0	7,1	7,3	1,03
Румунія	6,9	7,3	7,4	7,5	7,4	7,2	1,04
Словенія	7,2	8,0	7,9	7,8	7,6	7,2	1,0
Фінляндія	6,9	6,9	6,6	6,7	7,0	6,8	0,99
Португалія	6,8	6,8	6,7	6,3	6,5	6,5	0,96
Чеська Республіка	6,8	6,4	6,6	6,6	6,4	6,2	0,91
Греція	5,1	4,8	4,7	4,8	4,9	4,9	0,96
Норвегія	5,4	5,3	5,1	4,9	4,8	4,8	0,89
Німеччина	6,0	5,8	5,8	5,7	5,7	5,6	0,93

Уроджені аномалії або вади розвитку збільшилися в 1,23 рази і досягли 82 випадки на 100 тис. населення порівняно з 59 у 1995 р. На 51,4% зросли ускладнення вагітності, пологів і післяпологового періоду [11, с. 347, 348]. Рівень материнської смертності збільшився з 3,8 у 2004 р. до 11,2 у 2005 р. та до 12,7 у 2006 р. на 100 тис. народжених живими [17, с. 124].

Рівень захворюваності дітей в області в 2,5 рази перевищує рівень захворюваності дорослих. Із загальної чисельності вперше захворілих у 2006 р. 25,2% склали діти у віці до 14 років, 5,9% — підлітки (15—17 років) та 68,9% — доросле населення (18 років і більше). За окремими «недитячими» хворобами рівень захворюваності дітей набагато вище, ніж дорослих. Наприклад, кількість зареєстрованих випадків хворо-

би крові та кровотворних органів у розрахунку на 100 тис. населення серед дітей у 13,2 разів більше, ніж серед дорослих; органів дихання — у 6,5 рази; деяких інфекційних та паразитарних хвороб — у 2,7; органів травлення — у 2,3; розладу харчування та порушення обміну речовин — у 1,8; нервової системи — у 2,1 рази [17, с. 89—90].

Про кризове екологічне становище в регіоні свідчить зростання захворюваності новоутвореннями. Кількість хворих, які перебували на обліку в медичних закладах на кінець року через захворювання злоякісними новоутвореннями, збільшилася за 1990—2006 рр. на 23,1% — з 73,3 до 90,2 тис. осіб, або з 1376,2 до 1973,6 на 100 тис. населення (на 43,6%). Кількість уперше зареєстрованих випадків захворю-

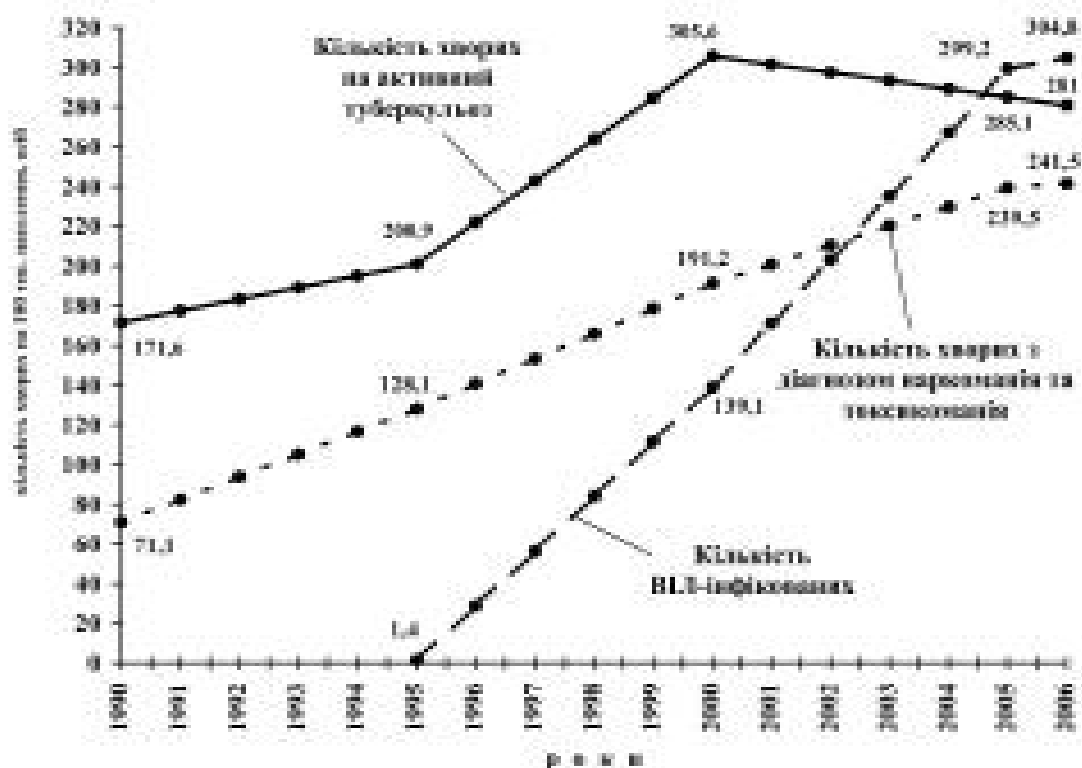

Рис. 3. Кількість хворих, які перебували на обліку в медичних закладах Донецької області на кінець року, на 100 тис. населення

вань на новоутворення за 2002—2006 рр. збільшилася на 12,4% — з 748 до 841 на 100 тис. населення. Смертність населення від новоутворень у Донецькій області перевищує середньоукраїнський рівень на 100 тис. населення на 5,5% [17, с. 94, 152].

Погіршення якості життя та харчування обумовлює зростання захворюваності населення активним туберкульозом. За 1990—2006 рр. кількість хворих з цим діагнозом, що встановлений уперше, збільшилася в 3,1 рази. Загальна кількість хворих туберкульозом, які перебували на обліку в медичних закладах на кінець року, зросла за цей період з 171,6 до 281,0 осіб на 100 тис. населення, або в 1,64 рази. Переважна більшість з них хворіє на активний туберкульоз органів дихання — 96,2% [17, с. 95] (рис. 3).

Захворюваність на венеричні хвороби за 1990—2005 рр. зросла з 225 хворих з діагнозом, що встановлений уперше, до 2176 осіб (в 9,6 разів), або з 4,2 до 47,0 осіб на 100 тис. населення (в 11,2 разів). У 2006 р. рівень цих показників знизився, відповідно, до 1472 і 32,1 осіб. Кількість хворих на сифіліс, які перебували на обліку в медичних закладах на кінець року, зросла за 1990—2005 р. в 12,4 рази — з 18,4 до 228,2 осіб на 100 тис. населення. У 2006 р. вона зменшилася до 203,9 осіб [17, с. 95].

Різко зростає чисельність хворих з діагнозом без-

симптомного носійства вірусу імунодефіциту чоловіка (ВІЛ-інфіковані). Їх загальна кількість зросла за 1995—2006 рр. з 1,2 до 78,6 осіб на 100 тис. населення, або в 65,5 рази. Кількість ВІЛ-інфікованих, які перебували на обліку в медичних закладах на кінець року, збільшилася в області за цей період в 198,9 рази — з 70 до 13922 хворих, а в розрахунку на 100 тис. населення — з 1,4 до 304,8, або в 217,7 рази, а кількість хворих на СНІД збільшилася за 2002—2006 рр. в 5,2 рази — з 8,9 до 45,7 хворих на 100 тис. населення. Кількість хворих з діагнозом наркоманія і токсикоманія, що перебували на обліку в медичних закладах області на кінець року, зросла за 1990—2006 рр. в 3,4 рази — з 71,1 до 241,5 осіб на 100 тис. населення [11, с. 350; 17, с. 96; 19, с. 37] (рис. 3).

В області спостерігається тенденція повільного збільшення коефіцієнта народжуваності: у 1990 р. народилося 58,3 тис. осіб, в 2002 р. — 31,2, в 2004 р. — 35,5, в 2005 р. — 35,9, в 2006 р. — 39,3 тис. осіб. В 1990 р. коефіцієнт народження склав 1090,3 осіб на 100 тис. населення, у 2002 р. він скоротився до 645,3 осіб, тобто на 40,8%. У 2004 р. він зріс до 760,0, в 2005 р. — до 770,0, а у 2006 р. — до 850 народжених [11, с. 257; 16, с. 25—26].

У результаті зростання коефіцієнта смертності та зниження коефіцієнта народжуваності в Донецькій

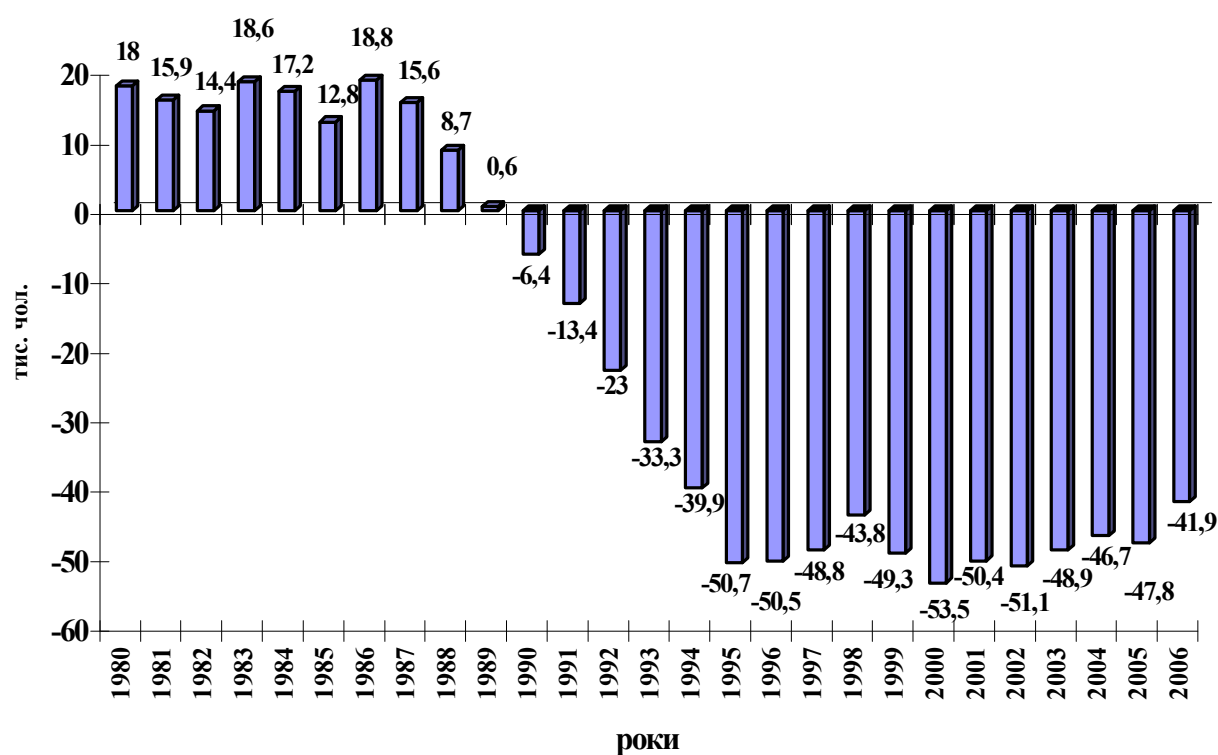

Рис. 4. Динаміка природного зростання (скорочення) населення в Донецькій області

області спостерігається природне скорочення чисельності населення. У 1990 р. воно складало — 6,4 тис. осіб, у 2000 р. — 53,5, у 2004 р. — 46,7 тис. осіб [20, с. 29—30], у 2005 р. — 47,8 тис. осіб, або 13,4% загального скорочення по Україні [11, с. 255; 12, с. 335]. У 2006 р. природне скорочення населення в області складало 41,9 тис. осіб, або 14,1% загального скорочення по Україні (9,2 осіб на 1000 мешканців при 6,4 по Україні) (рис. 4) [16, с. 57—58; 17, с. 37].

Аналізуючи напрями поліпшення становища, яке склалося, треба відмітити, що основні процеси поки що мають негативні тенденції як у Донецькій області, так і в Україні в цілому (табл. 3). При цьому треба звертати увагу як на кількісні показники, так і на якісні аспекти цих процесів.

Наприклад, в Україні питома вага дітей, народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, збільшилася за 1990—2006 рр. з 11,2 до 21,1% [13, с. 338]. У Донецькій області цей показник досяг 26,7%, у тому числі в сільській місцевості — 32,3%. В 2006 р. в області було розірвано 19086 шлюбів, з них 9339 з однією спільною дитиною, 1394 — з двома, 141 — з трьома. Кількість абортів на 100 дітей, народжених живими, складає 65,9, а на 1000 жінок віком 15—49 років — 11. У 2006 р. з 25926 абортів 80,1% припадає на жінок віком 18—34 роки [17, с. 54, 87, 97].

Висновки та рекомендації щодо результатів

дослідження. Ураховуючи вищевикладене, вбачається як актуальне детальне дослідження основних аспектів соціально-економічної ситуації, що склалася в екокризових промислових регіонах, та розробка якісно нової стратегії їх розвитку з урахуванням притаманних їм особливостей.

На думку провідних фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, за прогнозом якого чисельність населення України на початок 2051 р. становитиме лише 36 млн осіб, зараз «нагальною необхідністю стає регіональне демографічне прогнозування» [21, с. 4—5]. Тому важливо підкреслити, що в урахуванні особливостей екокризових промислових регіонів при розбудові національної й регіональних екологічної та демографічної політики зацікавлена не тільки влада екокризових промислових регіонів, але й центральна.

Багаторічна експлуатація людських ресурсів у цих регіонах обумовила негативні наслідки з точки зору широкого спектру проблем зайнятості. За 2000—2006 рр. економічна активність населення в Донецькій області знизилась з 63,8 до 62,8% до населення віком 15—70 років, або з 2,38 до 2,26 млн осіб. Питома вага зайнятого населення області у промисловості скоротилася за 1995—2006 рр. з 36,3 до 31,1% загальної чисельності зайнятого населення (в Україні — з 26,4 до 19,5%) [11, с. 266; 13, с. 355—356].

На 01.01.2007 р. у Донецькій області питома вага

**Порівняльний аналіз демографічних показників
по Донецькій області та Україні**

(на 1000 наявного населення)

Показники	Роки				
	1990	1995	2000	2005	2006
Кількість народжених					
<i>Україна</i>	12,6	9,6	7,8	9,0	9,8
<i>Донецька область</i>	10,9	7,4	6,1	7,7	8,5
Кількість зареєстрованих шлюбів					
<i>Україна</i>	9,3	8,4	5,6	7,1	7,6
<i>Донецька область</i>	9,1	7,8	5,0	6,7	7,1
Кількість зареєстрованих розлучень					
<i>Україна</i>	3,7	3,8	4,0	3,9	3,8
<i>Донецька область</i>	4,4	4,3	4,7	4,2	4,1

Складено за даними [11, с. 255, 260; 13, с. 336, 344; 17, с. 44].

постійного населення у працездатному віці складала 61% (в середньому по Україні 60,6%), старшому за працездатний вік — 25,8% (23,9%), молодшому за працездатний вік — 13,2% (15,5%). При цьому за 2002—2007 рр. питома вага населення Донецької області віком до 16 років зменшилася з 16,1 до 13,2%. Це найнижчий рівень серед регіонів в Україні (Рівненська область — 20,9%, Закарпатська — 20,6, Волинська — 20,1, Івано-Франківська — 18,9, Чернівецька — 18,6, Тернопільська — 17,8, Львівська — 17,6, Житомирська — 17,5, Хмельницька — 16,7, Вінницька — 16,6%) [13, с. 331; 17, с. 148; 19, с. 31].

Спостерігається тенденція випереджаючого скорочення зайнятого населення у порівнянні з постійним. За 1995—2006 рр. у Донецькій області постійне населення скоротилося на 11,8%, а зайняте — на 14,0% (в Україні — на 12,7%), тобто у 1995 р. його питома вага у постійному складі складала 47,9%, а у 2006 р. — 46,7% [11, с. 19, 247, 265; 13, с. 327, 356].

Згідно розрахунків Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, де розроблено Схему-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Донецької області на період до 2015 року, прогнозується, що до 2015 рр. загальна кількість постійного населення області скоротиться до 3983,3 тис. порівняно з 4873 у 2000 р., або на 18,3% [22, с. 12].

Спостерігається ще одна негативна тенденція: якщо в Україні в розрахунку на 1000 населення припадає 300 пенсіонерів, то в Донецькій області — 323, причому за 1991—2006 рр. в Україні цей показник зріс на 18,6%, а в Донецькій області — на 14,5%. Демографічне навантаження населення Донецької області працездатного віку особами старшими від працездатного віку на 01.01.2007 р. складає 423 на 1000 осіб працездатного віку, в Україні — 394,7 [13, с. 331, 334].

Вищенаведені особливості демографічної ситуації в екокризових промислових регіонах недостатньо враховуються при формуванні довгострокової державної регіональної політики, про що свідчить зміст Концепції демографічного розвитку на 2005—2015 роки [4], Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 року та інших документів [23].

За розрахунками Держкомстату України, Донецька область, незважаючи на вагомий внесок в економіку країни, протягом значного терміну має найнижчий в Україні індекс людського розвитку, який за 1999—2006 рр. знизився з 0,44 до 0,397. У 2006 р. за рівнем цього показника вона знаходилась на 27 місці з 27 регіонів України, в тому числі на 23 — за станом демографічної ситуації та охорони здоров'я; на 22 — за умовами проживання населення; на 26 — за рівнем освіти; на 21 — за станом соціального середовища; на 27 — за станом екологічної ситуації; на 15 — за фінансуванням людського розвитку [24, с. 5, 23].

Узагальнення наведених даних свідчить про необхідність розробки та реалізації термінових заходів щодо поліпшення екологічної та демографічної ситуації в Донецькій області та інших екокризових промислових регіонах [25]. Як наголошується в Стратегії демографічного розвитку України в період до 2015 р., зміст реального виходу з демографічної кризи полягає «не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якості життя населення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу» [23, с. 162]. Вирішення цієї проблеми неможливо без кардинальної зміни пріоритетів соціально-економічного розвитку.

Література

1. Мельниченко І. Державі потрібна єдина де-

- мографічна політика: Парламентські слухання у Верховній Раді України: Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки // Урядовий кур'єр. — 2003. — 27 трав. — С. 2. 2. **Демографічна** криза в Україні: причини і наслідки: Із співдоповіді голови Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони Г. Крючкова на парламентських слуханнях 21 травня 2003 р. // Голос України. — 2003. — 3 черв. — № 101 (3101). — С. 8. 3. **Лібанова Е.** Демографічний колапс // Урядовий кур'єр. — 2004. — № 40. — С. 11. 4. **Концепція** демографічного розвитку на 2005—2015 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.10.2004 р. № 724-р // Офіц. вісн. України. — 2004. — № 41. — Ст. 2719. — С. 32—42. 5. **Скуратівський В., Петрос О.** Особливості теоретичних інтерпретацій сутності демографічної політики // Вісн. Нац. академії держ. управління при Президенті України. — 2005. — № 3. — С. 381—386. 6. **Коніщева Н.Й.** Проблеми демографічного розвитку Донецької області // Соціально-економічні дослідження в перехідній період. Політика демографічного розвитку: сучасний стан та її перспективи в західному регіоні України: Зб. наук. пр. — Вип. 5 (55). — Л.: Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2005. — С. 115—129. 7. **Новикова О.Ф.** Государственное и региональное управление человеческим развитием: оценка проблем и направления обеспечения // Социально-экономические аспекты промышленной политики. Актуальные проблемы управления человеческими ресурсами и маркетинга в контексте стратегии развития Украины: Сб. науч. тр. — Т. 1. — Донецк: Ін-т економіки пром-сти, 2007. — С. 32—37. 8. **Близнюк А.М., Коніщева Н.Й.** Проблеми поліпшення демографічної ситуації в екокризових промислових регіонах // Відкритий діалог: уряд, промисловість і суспільство. Сталий розвиток навколишнього середовища в Україні: Міжнар. наук.-практ. конф. Маріуполь, 19—21 вересня 2006 р. — Маріуполь: Маріуп. держ. гуманітарний ун-т, 2006. — С. 404—411. 9. **Коніщева Н.Й.** Особливості демографічної ситуації в Донецькій області // Розвиток економіки Сходу України: демографічний фактор: Круглий стіл. Донецьк, 20 квітня 2006 р. — Донецьк: Донец. нац. ун-т, Ін-т економіки пром-сті НАН України, 2006. — С. 40—51. 10. **Коніщева Н.Й.** Особливості демографічної ситуації в екокризових промислових регіонах // Економіка і право. — 2006. — № 3. — С. 18—23. 11. **Статистичний** щорічник Донецької області за 2006 рік. — Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2007. — 397 с. 12. **Промисловість** Донецької області в 2006 році: Стат. зб. № 8/132. — Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2007. — 72 с. 13. **Статистичний** щорічник України за 2006 рік. — К.: Держ. комітет статистики України, 2007. — 552 с. 14. **Довкілля** Донеччини за 2006 рік: Стат. зб. № 34/114. — Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2007. — 181 с. 15. **Донецька** область в графіках та діаграмах (1995—2006 роки). — Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2007. — 122 с. 16. **Окремі** демографічні показники Донецької області за 2006 рік. — Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2007. — 62 с. 17. **Населення** Донецької області у 2006 році: Демографічний щорічник. — Донецьк: Головне управління статистики в Донецькій області, 2007. — 153 с. 18. **Задорожний Б.В.** Функциональное состояние организма студентов // Сотрудничество для устойчивого решения трансграничных, межрегиональных и местных проблем оздоровления окружающей природной среды, развития предпринимательства: Третья Международ. науч.-практ. конф. Мариуполь, 1—2 октяб. 2005 г. — Мариуполь: Гос. управление экологии и природных ресурсов Украины в Донецкой области, Приазовский госуд. технический ун-т, ОЭО «Ассоциация спасения Азовского моря», 2005. — С. 143—145. 19. **Соціальні** індикатори рівня життя населення за 2006 р.: Стат. зб. — Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2007. — 138 с. 20. **Окремі** демографічні показники Донецької області за 2005 рік: Стат. зб. № 3/74. — Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2006. — 43 с. 21. **Лібанова Е.М.** Проведення чіткої демографічної політики на всіх рівнях вимагає довгостроковий прогноз розвитку України // Світ. — 2007. — № 47—48. — С. 4—5. 22. **Схема-прогноз** розвитку і розміщення продуктивних сил Донецької області на період до 2015 року. — К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2005. — 214 с. 23. **Стратегія** демографічного розвитку в період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2006 р. № 879 // Офіц. вісн. України. — 2006. — № 26. — Ст. 1898. — С. 161—168. 24. **Регіональний** людський розвиток: 2007 рік / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Державний комітет статистики України, 2007. — 28 с. 25. **Коніщева Н.Й.** Особливості екологічної та демографічної політики в екокризових промислових регіонах // Социально-экономические аспекты промышленной политики. Управление человеческими ресурсами: государство, регион, предприятие: Сб. науч. тр. — Донецк: Ін-т економіки пром-сти НАН України, 2007. — С. 87 — 95.